

ИЗВОРИ

Božena MILJIĆ*, bozenam@t-com.me
Mateusz SOKULSKI**, mateuszsokulski@gmail.com

IZ ARHIVA HENRIKA BATOVSKEG¹

ABSTRACT: *The paper focuses on the content of the personal archive of Henryk Batowski, a Polish Slavist, historian and university professor. The archive is preserved at the Polish Academy of Arts in Krakow. It contains personal documents of Batowski, historical, and literary studies and papers, as well as his correspondence with colleagues from Slavic countries. In this paper, we focus on the correspondence between Batowski and Montenegrin historian Risto Dragičević, regarding the journal "Istorijski zapisi". Furthermore, we bring two reports written by Henryk Batowski, on the situation in the Kingdom of Yugoslavia between the two World Wars.*

KEYWORDS: *Prof.dr Henryk Batowski, Slavic Committee, Yugoslavia, Risto Dragičević, Istorijski zapisi, Svetozar Pribičević, Hitlerism*

Henrik Batovski (Henryk Batowski) je bio poljski istoričar, slavista i univerzitetski profesor. Rođen je 1907. godine u Lavovu, u današnjoj Ukrajini, gradu koji je tada pripadao Habsburškoj monarhiji, a poslije Prvog svjetskog rata jednom od kulturnih centara nezavisne Poljske. Preminuo je u Krakovu, u Poljskoj 1999. godine. U svojoj dugoj karijeri Batovski se bavio naučnim istraživanjem istorije i kulture slovenskih zemalja, kao i naučnim izdavaštvom.

Karijeru je započeo u rodnom Lavovu, gdje je od 1931. godine bio zaposlen kao predavač na Katedri za srpsko-hrvatski jezik na Univerzite-

* Autorica je viša istraživačica na Istorijskom institutu Crne Gore. /The author is a Senior researcher at the Historical institute of Montenegro.

** Autor je asistent profesor na Institutu istorije na Šleskom univerzitetu i specijalista na Institutu nacionalnog sjećanja u Katowicama, u Poljskoj. /The author is an assistant professor at the Historical institute of the Silesia University and a specialist at the Institute of National Memory in Katowice, Poland.

¹ Rad je nastao kao rezultat boravka autorke na Jagelonskom univerzitetu u Krakovu januara 2024. godine, finansiranom kroz stipendiju Univerziteta Crne Gore za kraće istraživačke boravke u inostranstvu.

tu Jana Kazimira. Život u Poljskoj u vrijeme jačanja nacističke Njemačke i surovih obračuna sa naistomišljenicima odrazio se i na Batovskog. Godine 1939. zatekao se u Krakovu, gdje je prethodno preuzeo posao lektora češkog jezika na Jagelonskom univerzitetu. Tokom njemačke okupacije grada, nacističke vlasti pokrenule su Sonderaktion Krakau, akciju protiv univerzitetskih profesora i akademika sa Jagelonskog univerziteta. U sklopu ove akcije i Henrik Batovski je, sa drugim kolegama profesorima, bio uhapšen i interniran u logor Zahrenshauzen, a potom i u logor Dahau.² Vrijedi pomenuti i to da je značajnu ulogu u oslobađanju dijela profesora privedenih u ovoj akciji odigrao književnik Ivo Andrić, tada jugoslovenski ambasador u Berlinu.³

Nakon internacija u njemačkim koncentracionim logorima, Batovski se vratio u Krakov gdje je od 1942. godine, pod pokroviteljstvom Poljske Podzemne Države, držao predavanja organizovana u tajnosti.⁴ I po završetku Drugog svjetskog rata nastavio je da predaje na Jagelonskom Univerzitetu, fokusirajući svoj naučni rad na južnoslovenske zemlje u XIX i XX vijeku.

Henrik Batovski je bio predsjednik Slovenskog komiteta u Poljskoj i glavni urednik časopisa *Życie Słowiańskie* (Slovenski život). Prihvatio je novi komunistički sistem, uveden u Poljskoj poslije rata. Ipak, i pored lojalnosti novom režimu, kada je došlo do zatezanja političke sprege u vrijeme sve jače staljinizacije, 1951. godine je lišen profesorske pozicije u Krakovu i tek nakon popuštanja političke situacije poslije Staljinove smrti omogućen mu je povratak na najstariji poljski Univerzitet.⁵

U svojoj studiji, poljska istoričarka Marcela Grušik bavila se doprinosom Henrika Batovskog u promociji ideje slovenskog jedinstva u Poljskoj poslije Drugog svjetskog rata. Ona je pratila rad Batovskog u okviru Slovenskog komiteta koji je djelovao kao okupljajuća snaga za promociju ideje sve-

² Batowski, Henryk. Hrvatska enciklopedija, mrežno izdanje. Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2013-2024. Pristupljeno 4.6.2024. <https://www.enciklopedija.hr/clanak/batowski-henryk>

³ Živančević, Milorad, *Andrić u Poljskoj*, „Zbornik Matice srpske za slavistiku”, 1985, br. 28, str. 7-43. Pristupljeno 9.9.2024. (https://www.rastko.rs/rastko-pl/umetnost/knjizevnost/studije/mzivancec-andric_1.php).

⁴ Poljska Podzemna Država- pojam za ilegalnu organizaciju u Poljskoj koja je u vrijeme Drugog svjetskog rata okupljala niz različitih političkih formacija koje su priznavale Poljsku Vladu u Izbjeglištvu u Londonu i njihove ekspoziture u Poljskoj- Delegaturu Vlasti za Domovinu i Komandanta Oružanih Snaga. Zapravo, sve organizacije osim komunista bile su članice Poljske Podzemne Države. Poljska Podzemna Država je organizovala otpor protiv dva okupatora (Njemaca i Sovjeta), kao i tajnu nastavu i druge društvene aktivnosti. U: Brzoza, Czeslav, A. L. Sowiński, *Historia Polski 1918-1945*, Krakow, 2006, str. 611-626.

⁵ Mania, A, Henryk Batowski (1907-1999), u: A. Zięba (ur.), *Jubileuszowa księga nauk politycznych Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Jagiellońskiego*, Krakow, 2015. str. 171-173.

slovenskog jedinstva široj javnosti. Grušik je istakla da su Batovski i ostali članovi Slovenskog komiteta na ovu organizaciju gledali kao na "svetionik poslijeratnog evropskog mira i protivmjeru protiv prekomjerne dominacije bilo koje države", sa konačnim ciljem uspostavljanja i održavanja spoljnopolitičke bezbjednosti i nezavisnosti slovenskih zemalja.⁶

Batovski je bio redovni član Poljske akademije umjetnosti i otuda se i njegov lični legat čuva upravo u ovoj ustanovi. Arhiv Henrika Batovskog bogat je dokumentima i drugom građom, s obzirom na to da se većinu svog dugog života bavio naukom i diplomatijom. Zainteresovan prvenstveno za slovenske zemlje, u njegovoj arhivskoj građi mogu se naći dokumenti i analize vezane za poljske odnose sa gotovo svim slovenskim zemljama, pa tako i Jugoslavijom (Kraljevinom, kao i SFR). Veliki dio tih analiza i tekstova objavljen je u formi članaka u časopisu *Życie Słowiańskie*.

Ako se fokusiramo samo na građu vezanu za Jugoslaviju i njene republike, može se primijetiti veliki broj analiza i studija o istoriji i kulturi jugoslovenskih naroda. Valja pomenuti da je u razdoblju od 1930. do 1935. godine Batowski puno vremena proveo na Balkanu, najduže upravo u Jugoslaviji, baveći se dopisništvom za poljske časopise *Ślowo Polskie* i *Kurier Warszawski*.⁷

Većina dokumenata je pisana na poljskom jeziku. Fascikle koje se odnose na istoriju i kulturu jugoslovenskog prostora su: K III-151, Henryk Batowski (I/54; I/62; I/106; I/143; I/180; I/181;) u kojima se nalaze dokumenti i izvještaji vezani za Jugoslaviju i jugoslovenske narode, a koje je Batowski najčešće objavljivao u časopisu *Życie Słowiańskie*. Dvije fascikle, označene brojevima K III-151/ 434 i K III-151/ 435 sadrže bogatu korespondenciju sa kolegama, vođenu tokom 1948. i 1949. godine.

Pored naučnih studija, u arhivi Henrika Batovskog, u fascikli I/146, nalazi se dokumentacija vezana za Njegošev *Gorski vijenac*, kao i stručna analiza "Piotr II Petrowic o Polsce i w Polsce" (Petar II Petrović o Poljskoj i Poljacima). Ovdje se može pronaći prevod *Gorskog Vijenca* na poljski jezik, koji je Henrik Batovski uradio i objavio sa komentarima i obrazloženjima vezanim za kritike koje je na račun prevoda dobio. Prvo izdanje iz 1932. godine je objavljeno u Varšavi.⁸ Drugo izdanje iz 1958. godine objavljeno je u Vroclavu, uz pomoć Savjeta za prosvjetu i kulturu NR Crne Gore, koji je Batovskom omogućio da boravi i istražuje na Cetinju tokom 1956. godi-

⁶ Gruszczuk, Marcela Kinga, *Henryk Batowski's Involvement in Promoting the Idea of Slavic Unity in Poland after the Second World War*, *Studia Środkowoeuropejskie i Bałkanistyczne*, Polska Akademia Umiejętności, vol. 32, 2023, pp. 120-130, DOI:10.4467/2543733XS SB.23.003.18429.

⁷ Majkowska, Rita (ur.), *Henryk Batowski 1907-1999*, Kraków 2003, str. 9.

⁸ Petrović Njegoš, Petar II, *Górski Wieniec, przelozył i opracował Henryk Batowski*, Dom Książki Polskiej, Warszawa 1932.

ne.⁹ Ovo je poznati, već objavljen arhivski materijal (koji je Batovski štampao), ali u fascikli se svakako mogu pronaći zanimljivi komentari vezani za sam prevod, za Petra II Petrovića Njegoša i Henrikovo viđenje crnogorske historije u ovom periodu. Fascikla pod brojem I/146- "Piotr II Petrowic o Polsce i w Polsce", "Gorski Wieniec", formirana je u martu 1947. godine. Tekstovi su na poljskom i srpsko-hrvatskom jeziku, a pored kucanog teksta *Gorskog vijenca* na poljskom jeziku, ovdje se nalazi i original prevoda, pisan rukom. Julian Kornhauser, poljski pisac i istraživač književnosti naroda Jugoslavije, naveo je da je prvo izdanje *Gorskog vijenca* objavljeno u seriji „Biblioteka Jugosłowiańska” koju je uređivao Julije Benešić, pisac porijeklom iz Iloka, poznavalac poljske književnosti, a jedno vrijeme jugoslovenski diplomata u Poljskoj. Prevod *Gorskog vijenca* iz 1932. godine bio je prva knjiga u XX vijeku koju je sa jugoslovenskih jezika preveo jedan Poljak. Drugo izdanje *Gorskog vijenca* sa opširnijim uvodom, književni kritičari smatraju obimnom i značajnom studijom o kulturi i historiji Crne Gore, objavljenoj na teritoriji Poljske.¹⁰

Poznavanju književnih odnosa Poljaka i Jugoslovena doprinijela je i još jedna publikacija Batovskog- *Mickiewicz a Słowianie do 1840 r.* (Mickjevič i Sloveni do 1840. godine), štampana u Lavovu 1936. godine. Batovski je u ovoj knjizi analizirao interesovanje i fascinaciju Adama Mickjeviča, najvećeg poljskog romantičarskog pisca, političkom situacijom na Balkanu, istovremeno naglasivši i značaj veza koje je Mickjevič uspostavio sa književnim društvima sa balkanskog prostora.¹¹

Iako je poljski jezik dominantan u građi, neki od materijala su pisani i na srpsko-hrvatskom jeziku, a posebno korespondencija sa jugoslovenskim naučnicima, sa kojima je Batovski održavao naučne i prijateljske kontakte.

Tako možemo vidjeti da je Batovski održavao intezivne kontakte sa crnogorskim istoričarem Ristom J. Dragičevićem, a njihova korespondencija sačuvana je i u privatnoj građi Batovskog, u fascikli (K III-151, *Korespondencja, 1949 A-Ins*). Vrijedno je napomenuti i da je upravo Risto Dragičević napravio prikaz prevoda *Gorskog vijenca* Henrika Batovskog u časopisu *Zapisi*.¹²

Henrik Batovski i Istorijski zapisi

Nije neobično što je Henrik Batovski vodio korespondenciju sa Ristom Dragičevićem. Pored toga što je Batovski nastojao da održava vezu sa

⁹ Batovski, Henryk, *Jedan prilog pitanju: Njegoš i 1848*, Istorijski zapisi 4/1965, str. 654.

¹⁰ Kornhauser, Julian, *Henryk Batowski jako badacz literatur południowosłowiańskich*, [u:] Henryk Batowski 1907-1999, Kraków 2003, Majkowska, Rita (ur.), str. 71-72, 75.

¹¹ Isto.

¹² Vidi: Risto Dragičević, *Poljski prevod "Gorskog vijenca"*, Zapisi, VI/1932, XII/6, str. 331-341.

naučnicima sa slovenskih prostora, pa samim tim i Crne Gore, te kontinuirano objavljivao tekstove o Crnoj Gori u svom časopisu, preveo *Gorski vijenac* i slično, Batovski je takođe napisao nekoliko članaka za *Istorijske zapise*.

Na primjer, autor je članaka “Jedan prilog pitanju: Njegoš i 1848”¹³ iz 1965. godine, kao i “Prilog istoriji južne granice Crne Gore (1878-1913)”¹⁴ u *Istorijskim zapisima* iz 1978. godine.

Tako da, i iz ovog razloga želimo da se osvrnemo na značaj njegovog ličnog arhiva, jer je jedan od autora, ne tako čestih inostranih, koji je objavljivao u ovome časopisu, najstarijem naučnom u Crnoj Gori. Da je uticajna ličnost, kakva je Henrik Batovski nesumnjivo bio, publikovao u *Istorijskim zapisima* svjedoči o renomeu, reputaciji i kvalitetu koji je ovaj časopis posjedovao već tada, kao i o tome da su crnogorski historičari, a među njima i tadašnji urednici *Istorijskih zapisa*, bili cijenjeni u inostranstvu, te da su bili uključeni u tokove savremene historijske nauke i u naučne debate.

Pored objavljivanja članaka u *Istorijskom zapisima*, iz prepiske se vidi i da je *Życie Słowiańskie* redovno stizalo na Cetinje, da je Batovski u njemu objavio i prikaz cetinjskog izdanja *Gorskog vijenca*, kao i da su crnogorski historičari bili povezani sa kolegama u Slovenskom komitetu, što se vidi iz molbe Rista Dragičevića da mu kolege iz Poljske pošalju “dvije najpotrebnije mu poljske knjige.”¹⁵

Ovom prilikom, izdvojili bismo segment iz prepiske Batovskog i Rista Dragičevića iz 1949. godine:

Krakov, 3. aprila 1949. godine Batovski šalje Dragičeviću:

“Hoće li ove godine “Istorijski zapisi” redovno izlaziti, ja bih tamo drage volje objavio moj članak o ulozi Crne Gore u sklapanju Balkanskog saveza 1912.g. Ja sam taj članak poslao već prije godinu dana g.prof. Viktoru Novaku za “Časopis Jugosl.Istorijskog Društva,” ali niti taj časopis izlazi nit mi g. Novak ma što odgovara. Pa mislim da sad imam pravo da drukčije raspolažem sa člankom. Izvolite mi napisati Vaše mišljenje.”¹⁶

Na to mu je Dragičević odgovorio 21. aprila 1949. godine:

“Za Vaš članak o ulozi Crne Gore u sklapanju Balkanskog saveza razgovarao sam sa glavnim urednikom ISTORIJSKIH ZAPISA Jovanovićem

¹³ Batovski, Henrik, *Jedan prilog pitanju: Njegoš i 1848*, *Istorijski zapisi* 4/1965, str. 653-661.

¹⁴ Batovski, Henrik, *Prilog istoriji južne granice Crne Gore (1878-1913)*, *Istorijski zapisi* 3/1978, str. 83-97.

¹⁵ Pismo Rista Dragičevića Henriku Batovskom, Archiwum Nauki PAN i PAU, Spuscizna Henryka Batowskiego, Korespondencja 1949 A-Ins, R. Dragičević, Cetinje, 21.aprila 1949, sign. K III-151.

¹⁶ Pismo Henrika Batovskog Ristu Dragičeviću, Archiwum Nauki PAN i PAU, Spuscizna Henryka Batowskiego, Korespondencja 1949 A-Ins, R. Dragičević, 3.aprila 1949, sign. K III-151.

(Jagošem, prim.aut.) i složio se sa mnom, da ćemo rado taj i sve Vaše članke objaviti u našem časopisu, a mislimo da će redovno izlaziti ISTORISKI ZAPISI i ove godine, samo što je cetinjska štamparija mnogo pretrpana poslom i pojedini dvobroj samo može da malo kasni.¹⁷

Željeli smo da ove segmente prepiske, vezane za časopis *Istorijski zapisi* istaknemo posebno i pokažemo kako su te 1949. godine, u svojim počecima, funkcionisali izdavačka djelatnost ovog časopisa, kao i međunarodna povezanost tadašnje redakcije.

U daljem tekstu predstavljamo dva izvorna dokumenta iz Arhiva Henrika Batovskog, koji su plod njegovog dopisničkog rada tokom boravka u Jugoslaviji, a koji predstavljaju njegove lične poglede na pitanja važna za unutrašnju i spoljnu poziciju Kraljevine Jugoslavije nakon atentata na kralja Aleksandra Karađorđevića. Veoma je zanimljivo da je autor napravio paralele sa situacijom koja se u isto vrijeme odvijala u njegovoj domovini Poljskoj- državnom udaru, tzv. Majskom prevratu iz 1926. godine, kao i sa tretmanom političke opozicije u Poljskoj i Jugoslaviji, te opasnostima koje su prijetile od ekspanzije nacizma, čije je glavno leglo locirao u Austriji. Batovski je uvidio opasnost od pokušaja revizije granica u Beču kao i u Berlinu na štetu država koje su nastale nakon 1918. godine.¹⁸

Njegovi opisi svjedoče o erudiciji, živom interesovanju i poznavanju evropske situacije. Iz opšteg pregleda dopisa za novine u Varšavi vidi se da je Batovski racionalno gledao na protivrečnosti nacionalnog pitanja u sklopu Kraljevine Jugoslavije, a kao glavnog neprijatelja tadašnje zajednice balkanskih naroda vidio je Italiju sa njenim težnjama ka prisvajanju istočnog dijela Jugoslavije kao i podršku Benita Musolinija ustaškom pokretu, koji je već tridesetih godina dvadesetog vijeka ispoljavao krajnje radikalne ciljeve.

Ova dva izabrana teksta pokazuju interesovanje Batovskog za prilike u Srednjoj Evropi i pokušaj nalaženja komparacija u situacijama u Poljskoj i Jugoslaviji. Obije ove države su bile suočene sa protivrječnim težnjama pojedinih naroda u sklopu multinacionalnih država. Već su imale iskustvo borbe za priznavanje granica poslije Prvog svjetskog rata i stalno su bile suočene sa situacijom teritorijalnih pretenzija susjednih država.

U prvom izabranom dokumentu *Pribičevićevo "Optužujem"*, Batovski se osvrnuo na podijeljene političke scene u Poljskoj i Jugoslaviji, pokazujući razumijevanje za unutrašnje prilike u Jugoslaviji, i nasljeđe s kojim su pojedini narodi i teritorije ulazili u Kraljevinu SHS.

¹⁷ Isto.

¹⁸ Majski prevrat poznatiji je naziv za državni udar, koji je u maju 1926. godine izveo vodeći poljski političar, maršal Jozef Pilsudski, a koji je rezultovao ostavkama premijera Vincenija Vitosia i predsjednika Stanislava Vojčehovskog. Time je uspostavljena diktatura u kojoj je Pilsudski imao vodeću ulogu. C. Brzoza, A. L. Sowiński, *Historia Polski 1918-1945*, str. 279-283.

U drugom izabranom dokumentu, Batovski je uočio opasnost koju je predstavljao hitlerizam za krhki versajski poredak u Evropi.

Pribićevićevo „Optužujem“¹⁹

Glas jugoslovenskog opozicionara (specijalna korespondencija u novini „Kurier Warszawski“), Zagreb, februara²⁰

Bivši poljski premijer [Vincenti] Vitos doživio je nedavno relativno zadovoljstvo kad su se njegove skorašnje riječi, izgovorene tokom procesa u Bžešču,²¹ našle u političkom saopštenju u našim krajevima manje poznatog, ali sve u svemu političara čuvenog van granica stare Austrougarske. Radi se o gospodinu Svetozaru Pribićeviću, nekadašnjem vođi austrougarskih Srba, a poslije rata lideru Samostalne Demokratske Stranke u Kraljevini SHS. U svom posljednjem saopštenju štampanom pod naslovom „Opservacije o položaju u Jugoslaviji i mišljenja o njenoj budućnosti“ (Prag, 1931) izjavio je:

Tragika mog života ogleda se u tome, da ni tokom rata, kada se Austrougarska borila za svoj opstanak, njena Vlada, koja bi s pravom mogla mene da smatra izdajnikom, nije postupala prema meni kao Vlada moje matične države, za čije sam uspostavljenje žrtvovao najbolje godine svog života.

Poznato je da je Pribićević pripadao onim malobrojnim jugoslovenskim političarima, koji su se odlučno postavili prema uspostavljanju kraljevske diktature u januaru 1929. godine, a kasnije je počeo i sa agitacijom protiv režima. Ovakvo postupanje dovelo ga je do više od dvije godine dugog interniranja u nimalo prijatnim uslovima. Tek nedavno je Pribićević uspio da iz njega izađe i pođe u inostranstvo. Sada zajedno sa Englezom Seton-Votsonom, Pribićević preuzima ulogu Kasandre i nagovještava propast današnje Jugoslavije, ako njen narod ne dovede do promjene trenutnog stanja, a to je uvođenje potpunih parlamentarnih sloboda i stvarne ravnopravnosti svih građana, od kojih „Srbijanci,“ stanovnici nekadašnje Kraljevine Srbije uživaju specijalne privilegije.

Istina je, kao i uvijek- u sredini. Pribićević je u mnogo čemu u pravu. Činjenica je da su hrvatski narod u Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji, kao i tamošnji Srbi, po mnogo čemu uživali prije rata veće slobode od onih koje im

¹⁹ Oba dokumenta je sa poljskog na crnogorski jezik preveo Mateusz Sokulski.

²⁰ Nije datirano.

²¹ U noći između 9. i 10. septembra 1930. godine uoči izbora uhapšeni su i privedeni u vojni zatvor u gradu Bžešč vođe tadašnje opozicije, među njima Vincenti Vitos. Vitos je osuđen na godinu i po dana zatvora, a od 1933. godine je boravio u emigraciji u Čehoslovačkoj. C. Brzoza, A. L. Sowiński, *Historia Polski 1918-1945*, str. 308-309, 315-316.

je dodijelio novi režim Kraljevine Jugoslavije. Postojalo je u Austrougarskoj tlačenje po nacionalnoj osnovi, ali se znalo da je ovo tlačenje od strane neprijateljske države.²² U isto vrijeme u Kraljevini Jugoslaviji, u svim onim sitnim stvarima, koje čine svakodnevni život, Hrvati se susreću sa nesvakidašnjom brutalnošću nižih administrativnih i policijskih vlasti, čije je osoblje poslato uglavnom iz Srbije. Primjera radi, srpski žandarm je naviknut da se obraća sa „ti“ svakom građaninu, čak i onom iz visokog staleža. Ponosni na svoju vojnu ulogu u stvaranju Jugoslavije mladi Srbi su se više puta izražavali: *Mi smo oslobodili Hrvatsku, Slavoniju itd. Hrvati moraju da su nam podređeni*. Viša društvena kultura Hrvata dovela je do toga da su im odnosi sa srpskim zvaničnicima nepodnošljivi.

Mnogo je ovakvih sitnih neprijatnosti koje su se ponavljale jedna za drugom, dok je atak beogradske Vlade na hiljadugodišnju tradiciju hrvatskog kraljestva i dan-danas bolna i neprežaljena tačka. Preciznosti radi, treba ipak da se naglasi da se ovi problemi tiču prije svega inteligencije, a seljak manje brine za ovakve stvari. Ako inteligencija vaspitana u hrvatskoj tradiciji izgubi uticaj na seljaka, sadašnji režim može da se sasvim solidno konsoliduje.²³

Ne može ipak da se zaboravi da ovi „zaštitnici hrvatskog prava“ dostižu nivo izopačenosti u svojoj mržnji prema Srbima. Može se reći da „više mrze Srbe nego što vole Hrvatsku“. Dobro se naime zna ovdje da se gospoda [Juraj] Krnjević, [Ante] Pavelić, [Stjepan] Sarkotić i druge vođe hrvatske antijugoslovenske emigracije ne ustručavaju od nabavke oružja protiv Beograda, i traže podršku kod onih protiv kojih su se nekada toliko odlučno borili: kod Italijana i Mađara. Od ovih ljudi može da se čuje da bi Hrvati izgubili ukoliko bi insistirali sa potencijalnom obnovom – toliko omraženog prije rata! – saveza sa Mađarima, kao i da Italijani imaju puno pravo da traže svoje privilegije i na istočnoj obali Jadrana, tj. u Dalmaciji.

Sam Pribičević je sa druge strane interesantan tip političara koji dijametralno mijenja poglede. Upravo zbog toga je odmah nakon rata raskinuo saradnju sa svojim prijateljem Davidovićem, liderom srpskih demokrata, jer mu se nije sviđao njegov federalistički program. Pribičević je bio najstrastveniji centralista i tek se 1927. godine pomirio sa Radićem, protiv kojeg se do tada najodlučnije borio. Sada su zajedno pokrenuli ofanzivu protiv beogradskog režima i za promjenu Ustava. Kao da ovi političari žele povratak prethodnog Ustava, kojeg su toliko napadali.²⁴

²² Radi se o Austrougarskoj i njenoj politici prema slovenskom stanovništvu.

²³ Radi se o tome da kod velikog broja hrvatskih seljaka u ovo vrijeme još uvijek nije bila razvijena nacionalna svijest.

²⁴ Misli se na Vidovdanski ustav.

Pribičevićevo „Optužujem,“ koje se sastoji od brojnih optužbi za teror i diktaturu na račun kralja Aleksandra i generala Živkovića je dokument trenutka, i čini se ipak da neće imati realni uticaj na suštinu odnosa u državi. Posjetilac²⁵

Jugoslavija i hitlerizam

Bijeli grad, u septembru²⁶

U odnosu na period od prije manje-više dvije godine, filonjemačke struje znatno su oslabile u Jugoslaviji.²⁷ Pisali smo već o tome da su na ovu promjenu uticala finansijska pitanja, prvenstveno obustavljanje njemačkih reparacija, koje su Jugoslaviji toliko neophodne za obnovu svojih ratom uništenih teritorija. Sad su se pojavili i novi razlozi, zbog kojih Jugosloveni ponovo doživljavaju germanstvo kao opasnost. Razlozi vode porijeklo ne direktno iz samog Njemačkog Rajha, već iz male Austrije, i vezane su sa mogućnošću obnove njemačkog- opštenjemačkog prodora ka jugu, ka Balkanu.

Evo, jugoslovenska štampa je počela da se bliže interesuje za hitlerovski pokret, koji jača u Austriji, videći u njemu najvećeg zagovornika spajanja Austrije i Njemačke, što bi znatno povećalo nesigurnost na sjevernoj granici Jugoslavije. Izvjesno je da ova granica u svom sjeverozapadnom djelu siječe etnički pomiješani kraj, ostavljajući sa jedne strane nešto Njemaca u jugoslovenskom dijelu Štajerske oko Maribora, a sa druge strane ostavlja dosta značajnu količinu Slovenaca u austrijskoj Koruški oko Celovca (Klagenfurta). Velikonjemački šovinisti nijesu zadovoljni ni ovom podjelom, koja je za Jugoslaviju štetna, i stalno prijete da će se jednog dana austrijska granica ponovo pomjeriti ka jugu. Ishod ove akcije, doduše zbog manjih mogućnosti Austrijanaca, mnogo manje nasilne u odnosu na one pruske alarme oko poljske Pomeranije— jeste za sada snažna asimilacija ovih Slovenaca, kojih je oko 40 hiljada glava ostalo pod austrijskom vlašću. Njihov položaj je sve gori iz godine u godinu kao što pokazuju, na primjer, izbori u mjesnim predstavništvima i koruški parlament. Austrija sprovodi kolonizaciju jugoslovenskog pograničja, naseljavajući [Njemce] iz Rajha koji krajnje iskorištavaju bespomoćne slovenačke seljake /Za Poljaka će biti interesantna primjedba da se ova nacionalna borba vodi na prostoru na kom se nalazi Osijek sa grobnicom Boleslava Smjelog./ Još su do nedavno Jugosloveni gajili neke nade da će uspjeti da ponovo zadobiju krajeve izgubljene u nesrećnom plebiscitu vo-

²⁵ Batovski se nije potpisao imenom, već kao “Posjetilac” u Jugoslaviji.

²⁶ Nije datirano.

²⁷ Iz sadržaja dokumenta, može da se pretpostavi da se radi o početku tridesetih godina dvadestog vijeka.

denom 1920. godine, ali trenutno ipak šanse za ostvarenjem ovih nada opadaju sve više.²⁸ Umjesto njih pojavila se mogućnost nove njemačke ekspanzije ka Jadranu, koju zagovaraju austrijski hitlerovci.

Na kraju bliska saradnja između hitlerovaca iz Rajha i italijanskih fašista podstakla je analize i razmišljanja u Beogradu. Raspršile su se davne iluzije da bi u eventualnom konfliktu između Italije i Austrije, ova zadržala dobronamjernu neutralnost prema Jugoslaviji, i sama opterećena konfliktom sa Italijom oko južnog Tirola. Trenutno se javlja opasnost od saradnje Njemačke i Italije, što znatno pogoršava položaj Jugoslavije na istoku Jadrana.

Jugoslovenski novinari koji su u svakoj mogućoj prilici kritikovali fašistički režim, počeli su da bliže posmatraju hitlerizam, da ga upoređuju sa fašizmom i da im predviđaju neizbježnu propast. Zagrebačka štampa, geografski bliža austrijskoj granici, zanimajući se hitlerovskim pokretom u Austriji, prva je počela da upozorava na opasnost koju ovaj pokret nosi po Jugoslaviju. Naročito se u ovome isticao glas Vladinih "Novosti" da je od ovoga samo korak od „hitlerovske opasnosti za cijelu Europu”, a posebno za poljske granice. Ovako, ako se dobro sjećamo, prvi put u toliko odlučnoj formi, podcrtana je veza interesa između Jugoslavije, Poljske i Čehoslovačke u odnosu na njemačku opasnost.

Treba zaključiti da je do sada u Jugoslaviji poljski stav prema njemačkim pretenzijama u odnosu na Poljsku bio često nepravedno ocjenjivan. Ipak, kad su sami Jugosloveni osjetili da se nalaze u direktnoj opasnosti, vidimo da se od kurtoaznih primjedaba prelazi na konstatacije o zajedničkim interesima. Svakako zbog njemačke posesivnosti, ugroženi Sloveni trebalo bi da razmisle o određenoj saradnji protiv neprijatelja!

J.S.²⁹

Božena MILJIĆ
Mateusz SOKULSKI

FROM THE ARCHIVE OF HENRYK BATOWSKI

Summary

The paper presented the selection of material extracted from the personal archive of Professor Henryk Batowski, preserved at the Polish Academy of Arts, in Krakow. Batowski was an esteemed Polish Slavist, historian, and university professor,

²⁸ Misli se na Koruški plebiscit, prema kojem su određene granice između Kraljevine SHS i Austrije.

²⁹ Nejasno zbog čega se Batovski potpisao na kraju teksta sa J.S.

---

interested in the history and culture of Slavic countries. The selected material shed light on two types of material preserved in the archive- his correspondence with Slavic colleagues, in this case with Montenegrin historian Risto Dragičević, and the other- the reports Batowski wrote about the situation in Slavic countries, here about the situation in the Kingdom of Yugoslavia.